

УДК 811.161.2(075.8)

## УКРАЇНСЬКА НАУКОВА МОВА В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВИТИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Галина Онуфрієнко

*Запорізький національний технічний університет,  
кафедра загальномовної підготовки,  
м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 68,  
тел. 0612 228 16 25*

Обґрунтовано ідею навчання української наукової мови в контексті прогресивної концепції діяльнісного підходу та в умовах Болонського процесу.

*Ключові слова:* алгоритмічний припис, Болонський процес, інноваційні методи навчання мови за фаховим спрямуванням, композиційно-змістовий аналіз наукового тексту, мова спеціальності, навчальний науковий текст, науковий стиль української мови.

Мова – специфічна поліфункційна природна знакова система, складний вербальний код, який обслуговує соціум для здійснення, насамперед, основних операцій з інформацією: її створенням, зберіганням, трансляцією, опрацюванням, трансформацією тощо. Фіксує і зберігає результати пізнавальної діяльності, мова “відноситься до всіх інших засобів прогресу, як перше й основне” [7, с. 211]. Засвоюючи мову, людина опановує й основні форми та закони мислення. Вся діяльність людини “перебуває під знаком Слова: навіть якщо слово не вимовляється людиною вголос, навіть якщо воно не промовляється нею і про себе, діяльність націлена на нього й відбувається в світі усвідомлюваному та названому” [8, с. 27]. Тому “ступінь влади над мовою” (О. Потебня) є важливим і суттєвим, хоча, безперечно, не єдиним показником інтелектуального рівня та загальної культури сьогоденного студента – завтрашнього бакалавра, магістра, аспіранта, викладача. Мовна/мовленнєва культура – один “з основних критеріїв оцінки професійної придатності працівників у державних інституціях” [1, с. 7-8].

Дослідники семіотики переконливо довели, що “вивчення науки може бути цілком включене до вивчення мови, оскільки вивчення мови науки передбачає не просте усвідомлення її формальної структури, але й вивчення її відношення до позначуваних об'єктів, а також до людей, які використовують цю мову” [4, с. 52]. Кожна держава прагне до зміцнення наукового інтелекту своїх громадян, який вербально відбивається і зберігається в національній науковій мові. Завдяки науковій мові як важливій складовій частині національної літературної мови, що виступає обов'язковим атрибутом держави та її ознакою, підтримуються національна гідність, духовність народу і передаються у світовий інформаційний простір національні досягнення з різних галузей знань.

Формування фахової культури, важливими складниками якої, безперечно, є мовно-термінологічна компетентність та комунікативна досконалість, – актуальне завдання вищої освіти. Здобуття вищої освіти передбачає необхідність опанування поняттєвою сферою обраної спеціальності, вербально представленою засобами національної термінології

(системою термінів у двох взаємопов'язаних сферах її існування: фіксації і функціонування) та діловою фразеологією професійного спілкування у її парадигматичних і синтагматичних зв'язках. Отже, два функційні стилі національної літературної мови – науковий та офіційно-діловий у їх сучасному стані – і складають предмет навчання мови спеціальності у закладах вищої освіти. Мову наукових галузей сучасні лінгвісти досліджують переважно як сферу функціонування термінів. У цьому контексті, зокрема, вивчають спеціальну мову у правовій сфері – Н. Артикуца, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадід, О. Сербенська, у технічній – В. Дубічинський, І. Кочан, Т. Пристайко, в економічній – Г. Пастернак, О. Покровська, Я. Януш, в медичній – Т. Лепеха, Н. Місник, у лінгвістичній – І. Вихованець, А. Загнітко, І. Трубочанінова, в теорії комунікації – Ф. Бацевич, О. Семенюк, О. Яшенкова та інші. У наукових текстах терміни утворюють інформаційні вершини. Серед термінів багато похідних від коренів давньогрецької та латинської мов. Оскільки “на сучасному етапі міжнародні терміноелементи є одним з продуктивних способів творення термінів” [2, с. 35], логічним є висновок про інтернаціоналізацію лексики наукового стилю української мови як прогресивне явище в умовах інтеграції української освіти й науки у європейський простір, бо ж оптимізуються і полегшуються процеси освітньо-наукового та науково-технічного діалогу між країнами.

Теперішнім етапом підготовки фахівців в Україні об'єктивно актуалізовано проблему якості мовної освіти у ВНЗ, що сфокусувало увагу філологів і освітян, науковців і практиків на питаннях мети, ролі, функцій, завдань, змісту, структури та специфіки лінгвокультурологічного компонента в професіограмах бакалавра і магістра, в їх інтелектуально-креативній діяльності. Розв'язання цих проблем, по-перше, веде до гармонізації професійних знань та належної мовної/мовленнєвої освіченості як фундаментальної засади професіоналізму у різних галузях комунікативно-діяльносної сфери. По-друге, модернізація освітньої діяльності в Україні відповідно до європейських вимог передбачає в спектрі її визначальних критеріїв у рамках Болонського процесу насамперед піднесення якості підготовки і конкурентоспроможності фахівців, відповідність європейському ринку праці, створення умов для вільного переміщення студентів на теренах України і Європи. У контексті зазначеного проблема якості професіоналізованої мовної/мовленнєвої освіченості студентської молоді потребує нагального конструктивного розв'язання як на рівні змісту, кінцевої мети й квантитативних характеристик її, так і пріоритетних та перспективних стратегій лінгводидактики і прикладної лінгвістики. Звідси опанування у ВНЗ мовою спеціальності – це усвідомлення нормативних зразків наукових текстів на всіх рівнях їх ієрархічної організації, а також формування та вдосконалення навичок і вмінь з таких актуальних видів професійної мовленнєвої діяльності, як продукування та компресія наукової інформації за фахом у вигляді плану, тез, конспекту, анотації, реферату, рецензії, повідомлення, доповіді, курсової, дипломної і наукової роботи, статті тощо. А оскільки термінологія найголовніший, постійний і визначальний компонент наукового стилю мови, то саме стан розвитку національної літературної мови визначає нормативність сучасної термінології як найрухомішої, найдинамічнішої і найінформативнішої частини лексики мови спеціальності. При цьому “нормативність як суттєва риса літературної мови у сфері використання виявляється в тому, що на перше місце, поряд із загальноприйнятністю використання, висувається кодифікація – письмові приписи, правила, вказівки до застосування, зафіксовані спеціальними довідниками, посібниками, словниками” [3, с. 6]. Разом із тим аналітичний огляд досягнень лінгвістики тексту дозволяє констатувати, що наукові тексти значно рідше за художні стають об'єктом дослідження, хоча без їх усебічного вивчення є неможливою побудова загальної теорії тексту.

Навчальний науковий текст розглядають як єдиний комунікативний блок, що має чітку, логізовану структурну організацію, яка формується під впливом двох основних факторів: характеру висвітлюваного змісту (тема → підтема → комбінація підтем) та способу його презентації. Комунікативними блоками є і його складові частини (компоненти), розташовані певною вмотивованою послідовністю. Кожний із компонентів тексту є функційно значущою одиницею, тобто може виконувати функції роз'яснення, обґрунтування, уточнення, доповнення, унаочнення тощо. Визначення цих функцій сприяє адекватному розумінню тексту. Нарешті, навчальний науковий текст обов'язково характеризується певною внутрішньою організацією, тобто має такі лексико-граматичні та структурні засоби, які роблять його доступним для розуміння при читанні, для усвідомлення й запам'ятовування інформації і подальшої її репрезентації та використання.

Систематична робота з науково-навчальною літературою допомагає вдосконалити вміння щодо сприйняття, утримання й поновлення інформації, змістової і мовної компресії тексту джерела та активно розвиває навички писемного мовлення. Здобуття знань шляхом самостійного опрацювання тексту (а це і є основний чинник самоосвіти!) ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних умінь: визначати і формулювати основну проблематику джерела, здійснювати його смисловий і структурний аналіз, стисло подавати інформацію тексту за деталізованим планом, знаходити додаткову, побіжну інформацію і відмежовувати її від головної, здійснювати поєднання інформації різних джерел (за допомогою порядку слів, фраз, абзаців і відповідних засобів зв'язку тексту), "згорнути"/"пакувати" інформацію тексту до рівня головної у різні способи (синтаксична конденсація, вилучення зайвої інформації та скорочення слів, речень, фраз, смислових фрагментів тощо); вводити елементи опису джерела до продукovanого тексту та об'єднувати в ньому всі його компоненти (основний матеріал джерела, додатковий матеріал, оцінка тощо).

Отже, специфіка роботи з науковим текстом впливає з об'єктивної потреби – здійснювати у найбільш ефективний спосіб аналітико-синтетичну переробку текстової інформації, що в свою чергу вимагає сформованості двох взаємопов'язаних умінь: 1) аналізувати текст за композиційно-смисловою структурою; 2) подавати українською мовою здобуту інформацію у стислій формі різними жанрами писемної продукції. Ці вміння можна якісно та швидко розвинути завдяки систематичній роботі за алгоритмічними приписами, що врешті-решт сприятиме формуванню і подальшому вдосконаленню творчих здібностей для використання науково-дослідної роботи, яка має стати невід'ємним компонентом підготовки спеціалістів із вищою освітою в умовах Болонського процесу.

Навчання української наукової мови за допомогою алгоритмів керування є перспективним, оскільки завдяки цим приписам процес "технології" оволодіння навчальними дисциплінами та відповідно фахом відбувається усвідомлено, раціонально, ефективно. В опануванні науковою мовою (і рідною, й іноземною) алгоритмічні приписи як елементи перспективної технології розвиваючого навчання, що регламентують дії, спрямовані на самостійне виконання завдань, доповнюють традиційні засоби, допомагаючи реалізувати творчий підхід до кожного студента як до особистості і в такий спосіб стимулювати навчальну діяльність усіх та кожного на свідомій основі. Процес самостійного здобуття якісних знань, скерований відповідними рекомендаціями, інструкціями, пам'ятками, вказівками у вигляді алгоритмічних приписів щодо мисленнєвих операцій при розв'язанні певних пізнавальних завдань, значною мірою інтенсифікується, скорочується, полегшується, стає якіснішим.

Алгоритмічні приписи, визначаючи систему орієнтирів, зокрема послідовність і зміст розумових дій (“кроки”) для розв’язання навчального чи професійного завдання, реально допомагають користувачам сформувати та вдосконалити навички з найраціональнішої організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності, дозволяючи зменшити ймовірність помилкових дій при досягненні мовних/мовленнєвих цілей, дають можливість оперативної і вчасно контролювати свої “мисленнєві” кроки, самостійно виявляти помилки та, проаналізувавши їх, відповідно коригувати свою мовну/мовленнєву діяльність. Приписи сприяють піднесенню якості знань, формують і розвивають навички оптимальної організації навчальної праці, дозволяють систематизувати та структурувати набуті знання й навички, розвивають самостійність та інтелектуальну активність, логізують розумову діяльність, мовне мислення, що все разом при навчанні мови спеціальності збагачує мовну/мовленнєву компетентність, яка є невід’ємною складовою і вагомим гарантом освіченості та професіоналізму. Алгоритмічні приписи – це передумова самостійного розв’язання подібних завдань за нових навчальних та фахових ситуацій. При розв’язанні таких завдань виникає нове знання, яке віддзеркалюється в умінні враховувати ознаки поняття, визначати з-поміж них істотні, з’ясувати послідовність операцій, що дозволяє дійти правильного рішення, зробити вербальними засобами об’єктивний висновок, перевірити його та, в разі потреби, зредагувати за чинними нормами української наукової мови.

Отже, відбиваючи визначену послідовність розумових дій, алгоритмічні приписи являють собою своєрідну програму дій, яка залучає до активної роботи для самостійної реалізації поставленої навчальної мети та забезпечує її успішне досягнення. Працюючи за алгоритмічними приписами, студент сам стає активним учасником процесу як здобуття знань, так і їх застосування в нових науково-професійних ситуаціях. Актуальним завданням сучасної технології навчання мови спеціальності є підвищення ефективності самостійної роботи в науково-навчальній сфері, що і відповідає цілям та пріоритетам Болонського процесу. Розв’язанню його в оригінальний спосіб сприяють засоби керування пізнавальною діяльністю, якими і виступають алгоритмічні приписи, озброюючи прийомом змістово-мовної переробки інформації. Багатократне повторення навчальних дій за приписом сприяє мимовільному засвоєнню та довготривалому утриманню в пам’яті його змісту, що надає можливості після досягнення бажаного ступеня автоматизації перейти до самостійного розв’язання завдань без опори на нього. Іншими словами, дії, виконувани спочатку за зовнішньо (зорово) розгорнутим планом (алгоритмізованою схемою мисленнєво-мовленнєвих дій), на завершальному етапі здійснюються за “згорнутою” внутрішньою програмою (тобто у внутрішній мові, без опори на припис), що, власне кажучи, і є метою навчання. На етапі сформованості навичок і вмінь в організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності вступає в дію механізм самоконтролю і самокорекції (вміння локалізувати помилку, самостійно проаналізувати її та виправити). Саме тоді студенти можуть братися за розробку алгоритму своєї самостійної роботи.

Здобуття якісної вищої освіти передбачає досконалість навичок писемного мовлення – того виду мовленнєвої діяльності, який має на меті передавання інформації письмовою формою за законами раціональної та ефективної організації мисленнєво-мовленнєвого процесу. Якість писемного мовлення безпосередньо залежить від ступеня сформованості, як мінімум, трьох психологічних механізмів (осмислення/усвідомлення, випереджувального синтезу, пам’яті), при цьому очевидною є тенденція: чим вищий ступінь сформованості цих механізмів рідною мовою, тим легше і швидше вони спрацьовуватимуть в умовах роботи з іншомовними науковими джерелами.

Прогресивну ідею діяльнісного навчання української наукової мови втілено в навчальних посібниках з алгоритмічними приписами [5; 6], робота за якими сприяє адекватному засвоєнню студентами логіко-поняттєвої структури наукового тексту, підвищує ефективність опанування термінологічним апаратом та синтаксичними моделями мови спеціальності, забезпечує перспективи самоосвіти у подальшому науковому і професійному зростанні. Отже, українська наукова мова як важливий компонент самої науки й університетської освіти є актуальним об'єктом сучасної лінгводидактики, скерованої на розробку інноваційних методів навчання студентів мови спеціальності в контексті прогресивної концепції діяльнісного підходу в умовах Болонського процесу.

1. Звернення Всеукраїнської науково-практичної конференції “Мовленнєва культура у професійних навчальних закладах” (27-28 січня 1998р., м. Львів) // Педагогіка і психологія професійної освіти. 1998. № 4.

2. *Кочан І. М.* Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Монографія. Львів, 2004.

3. *Крыжановская А. В.* Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков. Проблемы унификации и интеграции. К., 1985.

4. *Моррис Ч.* Основания теории знаков // Семиотика. М., 1983.

5. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови: Навчальний посібник. К., 2006. 312 с.

6. *Онуфрієнко Г. С.* Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-е вид., перероб. та доп. К., 2009. 392 с.

7. *Потебня А. А.* Этика и поэтика. М., 1976.

8. *Хайдеггер М.* Гельдерлин и сущность поэзии // Работы и размышления разных лет. М., 1991.

#### UKRAINIAN SCIENTIFIC LANGUAGE IN THE STRUCTURE OF MODERN UNIVERSITY EDUCATION AS AN OBJECT OF LINGUADIDACTIC

**Galina Onufrienko**

*Zaporizhzhya National Technical University,  
Department of the Common Training,  
Zaporizhzhya, str. Zhukovsky, 68,  
phone: 0612 228 16 25*

The idea of teaching of Ukrainian scientific language in the context concerning progressive conception of activity approach and in the conditions of Bolonskiy process is touched upon and analyzed in this article.

*Key words:* algorithm instruction, innovation methods of language-teaching, language for special purposes.

---

**УКРАИНСКИЙ НАУЧНЫЙ ЯЗЫК  
В СТРУКТУРЕ СОВРЕМЕННОГО УНИВЕРСИТЕТСКОГО  
ОБРАЗОВАНИЯ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОДИДАКТИКИ**

**Галина Онуфриенко**

*Запорожский национальный технический университет,  
кафедра общезыковой подготовки,  
г. Запорожье, ул. Жуковского, 68,  
тел. 0612 228 16 25*

Обоснована идея обучения украинской научной речи в контексте прогрессивной концепции деятельностного подхода и в условиях Болонского процесса.

*Ключевые слова:* алгоритмическое предписание, Болонский процесс, инновационные методы обучения языку по профессиональной направленности, композиционно-содержательный анализ научного текста, язык специальности, учебный научный текст, научный стиль украинского языка.

Стаття надійшла до редколегії 5.12. 2009

Прийнята до друку 20. 01. 2010